

จิตรกรรมฝาผนังวิหารน้อย วัดอินทาราม บางยี่เรือ

Mural Painting of Viharn Noi, Wat Intharam, Bang Yi Ruea

วันที่รับบทความ: 4 พฤศจิกายน 2564

เน้ออ่อน ขรัวทองเขียว :

วันที่แก้ไขบทความ: 21 มกราคม 2565

วันที่ตอบรับบทความ: 2 กุมภาพันธ์ 2565

บทคัดย่อ

วัดอินทาราม บางยี่เรือ สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาและมีความสำคัญมากขึ้นในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดใหม่ทั้งหมดและสถาปนาเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกพิเศษเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชกุศล เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคต วัดถูกทิ้งร้างและได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่อีกครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยพระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ง) ด้านท้ายพระอุโบสถมีแถวของวิหารน้อย 4 หลัง คั่นสลับด้วยเจดีย์ทรงเครื่อง 3 องค์ เชื่อว่างาจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ภายในถูกสร้างขึ้นในสมัยนี้ จิตรกรรมฝาผนังในวิหารน้อยถูกเขียนด้วยสีฝุ่นแบบไทประเพณี เนื้อหาภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนปรินิพพาน ความเชื่อเกี่ยวกับการเดินทางไปสักการะบูชา รอยพระพุทธรูป และสัญลักษณ์มงคลในศิลปะจีนที่ประดับไว้เพื่ออวยพรให้กับผู้ที่มาสักการะพบแต่สิ่งงาม ความเชื่อเหล่านี้สะท้อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของผู้คนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ยังผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยและชาวจีนที่เป็นผลมาจากการติดต่อค้าขายอย่างมากในสมัยนั้น อีกทั้งสะท้อนภาพความรุ่งเรืองของย่านตลาดพลูซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเรื่อยมาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์

คำสำคัญ: จิตรกรรมฝาผนัง วัดอินทาราม สัญลักษณ์มงคลในศิลปะจีน

Mural Painting of Viharn Noi, Wat Intharam, Bang Yi Ruea

Received: November 4, 2021

Nuaon Khrouthongkhieo ¹

Revised: January 21, 2022

Accepted: February 2, 2022

Abstract

Wat Intharam, Bang Yi Ruea is a temple built since the Ayutthaya period and became more important during the Thonburi period. King Taksin the Great has ordered the temples to be renovated and established as a special royal monastery to be used as a place for great royal ceremonies. When King Taksin the Great died, the temple was abandoned and was renovated again during the reign of King Rama III by Phraya Sri Sahathep (Thong Pheng). At the end of the ubosoth are rows of four small viharas, alternating with three bejeweled chedis. It is believed that the mural painting inside was built during this period. The mural paintings in four small viharas were painted in Thai traditional tempera. The content is Buddha's history at the time of nirvana, beliefs in traveling to worship the Buddha's footprints, and auspicious symbols in Chinese art decorated to bless those who come to worship only find good things. These beliefs reflect the history and culture of people in the early Rattanakosin period who still believed in Buddhism. It also shows the relationship between Thai and Chinese people as a result of a great deal of trade in those days. It also reflects the prosperity of Phlu market (Talat Phlu) area, which used to be an important economic center since the Thonburi period until the early Rattanakosin period.

Keywords: mural painting, Wat Intharam, auspicious symbols in Chinese art

¹ Assoc.Prof.Dr., Faculty of Humanities and Sociences, Suan Dusit University
e-mail: lekhrouthongkhieo@hotmail.com

วัดอินทาราม บางยี่เรือ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่บนถนนเทิดไท แขวง บางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร เป็นวัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เดิมมีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ วัดบางยี่เรือนอก วัดสวนพลู และวัดบางยี่เรือไทย สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดใหม่ทั้งหมดและสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกพิเศษเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชกุศลใหญ่ ๆ หลายครั้งและเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อสิ้นพระองค์ วัดอินทารามขาดการปฏิสังขรณ์ เสนาสนะชำรุดทรุดโทรม จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ญ) ต้นตระกูลศรีเพ็ญ ได้ปฏิสังขรณ์และสร้างอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ขึ้นใหม่และน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงรับไว้และพระราชทานให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร เป็นการลดฐานะลงมาจากเดิมและได้นามว่า “วัดอินทาราม” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

สันนิษฐานว่าแผนผังเดิมของวัดเขตพุทธาวาสในสมัยที่ปฏิสังขรณ์โดยเจ้าพระยาศรีสหเทพ ประกอบไปด้วย พระอุโบสถที่อยู่ตรงกลาง ขนาบด้วยพระวิหารจำนวน 2 หลัง ด้านหลังพระอุโบสถที่ติดกับถนนเทอดไทมีเจดีย์ทรงเครื่อง 3 องค์ สลับด้วยวิหารขนาดเล็กจำนวน 4 หลัง ภายในวิหารทั้งสี่หลังยังคงเหลืองานจิตรกรรมฝาผนังที่ทรงคุณค่า สันนิษฐานว่าเป็นงานจิตรกรรมที่วาดในคราวเดียวกันกับที่พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ญ) ปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ปัจจุบัน (กันยายน 2564) สภาพค่อนข้างชำรุด ผู้เขียนลำดับหมายเลขพระวิหาร 1-4 เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายตามแผนผังที่ปรากฏในภาพ (ภาพที่ 1 และภาพที่ 2) วิหารทั้งสี่หลังเป็นอาคารทรงไทยประเพณีไม่เจาะช่องหน้าต่างและทำประตูทางเข้าบานเดียวเฉพาะด้านที่หันเข้าหาเจดีย์ทรงเครื่อง

วิหารหลังที่ 1 ด้านทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ตะแคงขวาหันพระเศียรไปทางทิศใต้ หลังที่ 2 ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมหาปรินิพพานในโลงพระศพที่มีพระบาทยื่นออกมาต่อด้วยประติมากรรมพระสงฆ์สาวกกำลังนั่งพับเพียบพนมมือ จำนวน 3 องค์ (พุทธประวัติตอนนี้มักเรียกกันว่า อัญมณีบูชา) (ภาพที่ 3) หลังที่ 3 ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท (ภาพที่ 4) หลังที่ 4 ซึ่งเป็นหลังสุดท้ายด้านทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ตะแคงซ้ายหันพระเศียรไปทางทิศใต้ ผนังอาคารของวิหารทั้งสี่มีงานจิตรกรรมฝาผนังเทคนิคสีฝุ่นแบบไทยประเพณีประดับอยู่ ดังนี้

ภาพที่ 1 แผนผังวัดอินทาราม บางยี่เรือ แสดงตำแหน่งและลำดับวิหารน้อยทั้งสี่หลัง
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว (ปรับปรุงจาก Google earth)

ภาพที่ 2 วิหารน้อยทั้งสี่ด้านหลังพระอุโบสถ สลักค้นด้วยเจดีย์ทรงเครื่อง
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปางมหาปรินิพพานและพระสงฆ์สาวก วิหารน้อยหลังที่ 2
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

ภาพที่ 4 วิหารเล็กหลังที่ 3 ภายในประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

วิหารหลังที่ 1 ด้านทิศตะวันตก ผนังทั้งสามด้านยกเว้นด้านประตูทางเข้าเขียนลายดอกไม้ร่วงเป็นช่อดอกโบตัน สลับด้วยลายนก ผีเสื้อ ค้างคาว และแมลงปอ ขอบด้านบนสุดของผนังวาดเป็นเส้นแถบมีลวดลายเครือเถาด้านล่างเป็นแถบผ้าห้อยเป็นวงโค้งที่ผูกปมทั้งชายสลับด้วยกระถางดอกไม้แบบจีนแขวนอยู่และพู่ห้อยระย้าที่ประดับลายผีเสื้อโดยรอบผนัง (ภาพที่ 5) ผนังที่อยู่ทั้งสองข้างของประตูวาดรูปเครื่องตั้งบูชาอย่างจีน อย่างละ 1 ชุด ผนังด้านตรงข้ามพระเศียรของพระพุทธรูปปางไสยาสน์เขียนภาพเครื่องตั้งบูชาอย่างจีน ขนาบด้วยกระถางบอนไซ เครื่องตั้งบูชาที่มีสิ่งของมงคลต่าง ๆ เช่น นกกระสา ดอกบัว ดอกโบตัน แจกันดอกไม้ ผลทับทิม กระถางกำยาน คัมภีร์ ฯลฯ อีกทั้งยังมีหนังสือที่ปรากฏตัวอักษรจีนอีกด้วย (ภาพที่ 6) ผนังตรงข้ามพระบาทของพระพุทธรูปปางไสยาสน์เขียนภาพเครื่องตั้งเช่นเดียวกันแต่มีรายละเอียดที่ต่างกันเล็กน้อย เช่น มีแจกันคู่ขนาบเครื่องตั้งบูชาที่กลางผนัง แจกันด้านขวามีไม้เท้าและง้าววางไขว้กันอยู่ด้านหลัง สิ่งของที่ประกอบในลายเครื่องตั้งที่ต่างออกไป เช่น เทียน ขนนก ส้มโอมือ ฟักทอง ฯลฯ ที่โต๊ะสี่เหลี่ยมมีภาพเขียนทิวทัศน์และตัวอักษรจีน (ภาพที่ 7) เพดานคুমโตนด้วยสีเขียวคล้ำ มีลายดอกโบตัน ค้างคาว และผีเสื้อประดับทั่วเพดาน (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 5 ลายช่อดอกไม้ร่วงดอกไม้โบตัน นก ค้างคาว และผีเสื้อ วิหารเล็กหลังที่ 1
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

ภาพที่ 6 เครื่องตั้งบูชาอย่างจีน ผนังด้านตรงข้ามพระพุทธรูปปางไสยาสน์ฝั่งพระเศียร
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

ภาพที่ 7 เครื่องตั้งบูชาอย่างจีน ผนังด้านตรงข้ามพระพุทธรูปไสยาสน์ฝั่งพระบาท
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

ภาพที่ 8 จิตรกรรมเพดานวิหารหลังที่ 1
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

วิหารหลังที่ 2 จิตรกรรมค่อนข้างลบเลือน ผนังทุกด้านคงเคยมีลายดอกไม้ร่วงปรากฏอยู่ ผนังด้านหลังโถงพระศพนีเค้าโครงต้นไม้ขนาดใหญ่ ผนังด้านที่ติดกับประติมากรรมพระสาวกลำดับสุดท้ายเขียนภาพพระสงฆ์ 4 รูป ขวาสุดเป็นพระสงฆ์ชราที่มีอักษรไทยกำกับว่า “สุภัตะพิกขุ” ผนังที่อยู่ติดกัน จิตรกรรมลบเลือนอย่างมากแต่พอแลเห็นรูปสตรีและเด็กบริเวณที่ติดกับบานประตู ผนังอีกด้านหนึ่งของบานประตูลบเลือนเกือบหมด ส่วนเพดานลายดาวซ่อมขึ้นใหม่

วิหารหลังที่ 3 ผนังทั้งสี่ด้านเป็นภาพเล่าเรื่องส่วนใหญ่เป็นฉากโหดเขาและป่าไม้ โทณสีโดยรวมคือสีน้ำตาลแดงและโทนสีเขียวคล้ำ ผนังทิศใต้ตรงข้ามรอยพระพุทธรูปบาท (ภาพที่ 9) ปรากฏภาพเขียนเฉพาะตรงกลาง ที่ด้านมุมซ้ายของผนังมีภาพกะเหรี่ยง 2 คน คนหนึ่งกำลังถูกเสือกัด อีกคนหนึ่งกำลังแทงหอกไปที่ตัวเสือก ด้านขวาเป็นรูปชายหนุ่ม 2 คน กำลังควมม้าอยู่ใกล้ ๆ เหนือขึ้นไปตรงกลางผนังเป็นชบวนช้างที่เดินทางอยู่กลางป่ามีรูปผู้หญิง ผู้ชาย และเด็กนั่งอยู่บนกุบช้างมุ่งหน้าไปยังผนังด้านที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท

ภาพที่ 9 ผนังทึบดำตรงข้ามรอยพระพุทธรูปในวิหารหลังที่ 3
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

ผนังด้านตรงข้ามประตู กลางภาพมีผู้คนที่กำลังเดินทางมุ่งไปยังพระพุทธรูป เช่น กลุ่มพระสงฆ์ กำลังแบกกลดขึ้นทางไปยังรอยพระพุทธรูป บ้างเป็นกลุ่มคนกำลังเดินเท้าแบกสัมภาระ ด้านขวาเป็นภาพ สระบัวขนาดใหญ่ นอกจากภาพผู้คนแล้ว ยังมีภาพสัตว์นานาชนิดปรากฏอยู่ด้วย เช่น ช้าง กระจ่าง นก หมูป่า นกยูง ฯลฯ

ผนังด้านที่อยู่เหนือรอยพระพุทธรูปวาดเป็นเป็นปราสาทซ้อนชั้นยอดแหลมเจาะช่องบริเวณ เรือนธาตุระบายสีพื้นแดงชาด (ปัจจุบันทางวัดนำพระพุทธรูปปางถวายเนตรมาประดิษฐานไว้กลางเรือน ธาตุ) ขนาบซ้ายและขวาของยอดปราสาทเป็นภาพนักษัตร 12 ราศีที่ต่างพากันพนมมือนำดอกบัวเหมา ไหว้รอยพระพุทธรูป ส่วนเพดานลายดาวซ้อนขึ้นใหม่เช่นกัน

วิหารหลังที่ 4 ด้านทิศตะวันออก ภาพวาดในวิหารหลังนี้คล้ายคลึงกับวิหารหลังที่ 1 กล่าวคือ ผนังทั้งสามด้านยกเว้นด้านประตูทางเข้าเขียนลายดอกไม้ร่วงเป็นช่อดอกโบตัน สลับด้วยลายนก ผีเสื้อ ค้างคาว และแมลงปอ ขอบด้านบนสุดของผนังวาดรูปแถบผ้าห้อยเป็นวงโค้งที่ผูกปมทั้งชายเชื่อมต่อกัน สลับด้วยเครื่องห้อยแขวนที่เป็นกระถางดอกไม้แบบจีนและพู่ห้อยระย้าที่ประดับด้วยลายผีเสื้อ ผนังที่อยู่ ด้านข้างของประตูด้านตรงข้ามพระบาทลบลีอน ด้านตรงข้ามพระเศียรเป็นภาพเครื่องตั้งบูชาอย่างจริง เครื่องตั้งบูชาที่มีสิ่งของที่เพิ่มเติม เช่น ดอกเบญจมาศปักในแจกัน กีเลน มีตั้งสี่เหลี่ยมที่มีภาพวาดทิวทัศน์ และตัวอักษรจีน ข้อมูลจากเพจกลุ่มอนุรักษ์จิตกรรมและประติมากรรม กองโบราณคดี กรมศิลปากร วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ที่แปลโดย อาจารย์ ไท่ หยาง อธิบายว่า ตัวอักษรจีนที่วาดบนตัว สี่เหลี่ยมเป็นบทกวีที่อธิบายถึงความงามของธรรมชาติและฤดูกาล บ้างเป็นบทกลอนของ “หวังเหวย” กวีที่มีชื่อเสียงในสมัยราชวงศ์ถัง นอกจากนี้ ยังมีภาพเครื่องรางที่ร้อยด้วยเหรียญมงคล ขนนกยูง ฯลฯ (ภาพที่ 10) ส่วนเพดานพื้นสีฟ้าวาดลายดอกโบตัน นก และผีเสื้ออย่างจีน

ภาพที่ 10 เครื่องตั้งบูชาอย่างเงินในพระวิหารหลังที่ 4 ด้านทิศตะวันออก
ที่มา: เนื้ออ่อน ขรวิทองเขียว

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในวิหารเล็กทั้งสี่หลังมีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ การบูชารอยพระพุทธรูป และสัญลักษณ์มงคลในศิลปะจีน ดังนี้

1. จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติ

จิตรกรรมฝาผนังที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติคือ จิตรกรรมในวิหารหลังที่ 2 มีความสัมพันธ์กับประติมากรรมที่ทำเป็นพระรูปโลงพระศพที่มีพระบาทยื่นพ้นออกมา ที่ปลายพระบาทมีพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ 3 องค์ ประติมากรรมกลุ่มนี้เล่าเรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า เทียบได้กับวรรณกรรม *พระปฐมสมโพธิกถา* ปรีเฉพที่ 27 ธาตุวิภังขปริวรรต ที่ให้รายละเอียดเหตุการณ์ไว้ว่าเมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานใต้ต้นสาละคู่ หลังจากนั้น 7 วัน มัลลกะกษัตริย์แห่งเมืองกุสินารา พร้อมด้วยประชาชน และพระสงฆ์ได้พร้อมกันอัญเชิญพระสรีระไปทางทิศตะวันออกของพระนครเพื่อถวายพระเพลิงพุทธสรีระ ณ มกุฏพันธเจดีย์ แห่งเมืองกุสินารา มีการจัดเตรียมหีบทองและจิตกาธานด้วยดอกไม้จันทน์และของหอมทุกชนิด จากนั้นอัญเชิญมัลลกะกษัตริย์ให้จุดไฟที่เชิงตะกอนแต่ไม่อาจทำให้ไฟติดได้ พระอนุรุทธะเถระจึงแจ้งว่าเป็นเพราะเทวดามีความประสงค์ให้รอพระมหากัสสปะเถระและภิกษุหมู่ใหญ่ 500 รูป ที่กำลังเดินทางมาเพื่อถวายบังคมพระบาทเสียก่อน ไฟจึงจะลุกไหม้ เมื่อพระมหากัสสปะเถระได้ถวายอัญชลีและประทักษิณที่พระบาทของพระพุทธองค์แล้วเสร็จเปลวไฟจึงลุกโชนขึ้นเองโดยไม่ต้องมีใครจุด (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2438, หน้า 408-410) ดังนั้นประติมากรรมพระสาวกทั้ง 3 องค์ องค์แรกจึงหมายถึงพระมหากัสสปะเถระ ส่วนที่เหลืออาจหมายถึงพระอนุรุทธะเถระหรือภิกษุรูปอื่น ๆ

งานจิตรกรรมฝาผนังที่สัมพันธ์กับประติมากรรมประธานในวิหารมีอยู่สองส่วน คือ บริเวณผนังที่อยู่ด้านหลังประติมากรรมยังคงเห็นร่องรอยต้นสาละคู่บริเวณชายและขวา แต่มีข้อสังเกตจากรอยฝีแปรงว่าอาจถูกเขียนขึ้นภายหลังหรือเขียนทับรอยเดิม ส่วนผนังด้านท้ายของประติมากรรมพระสาวกเป็นพระภิกษุหมู่ 3 รูป และภิกษุชรา 1 รูปกำลังยิ้ม มีอักษรไทยกำกับว่า “สุภัตะพิชช” (ภาพที่ 11) ซึ่งน่าจะหมายถึง “พระสุภัททะภิกษุผู้บวชเมื่อแก่” ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งการปรารถนาที่จะทำสังคายนาครั้งที่ 1

ภาพที่ 11 ภาพภิกษุชรากำลังยิ้ม มีอักษรไทยกำกับ “สุภัตตะพิกขุ”
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว 7 วัน พระสุภัตทะร่วมอยู่ในคณะของพระมหากัสสปะเถระซึ่งกำลังเดินทางจากเมืองปาวาสู่เมืองกุสินารา ระหว่างทางทราบข่าวปรินิพพานจากอาชีวกผู้หนึ่ง ภิกษุทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นราคะต่างพากันร้องไห้คร่ำครวญ แต่พระสุภัตทะภิกษุร้องห้ามไม่ให้เศร้าโศกและเห็นว่าการศึกษาที่พระพุทธองค์ปรินิพพานจะทำให้ภิกษุสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามอำเภอใจโดยที่ไม่มีพระพุทธองค์มาห้ามปราม เมื่อพระมหากัสสปะเถระได้ฟังแล้วเกิดสังเวชใจและเห็นว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้เพียง 7 วัน ยังเกิดเสียนนามขึ้นแล้วในพระศาสนา เพื่อไม่ให้พระศาสนาเสื่อมถอยหลังเสร็จงานถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วจึงเห็นควรให้มีการร่วมกันทำสังคายนาครั้งแรก (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553, หน้า 459) ส่วนภาพเขียนผนังอีกด้านหนึ่งที่เป็นแถวสตรีและเด็กน่าจะหมายถึงบุคคลที่มาร่วมในงานถวายพระเพลิง

2. การบูชารอยพระพุทธบาท

วิหารหลังที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังมีความสัมพันธ์กับรอยพระพุทธบาทที่ถูกสร้างเป็นประติมากรรมประธานในวิหาร ภาพโดยรวมเป็นฉากป่าเขา มีภาพคนกำลังเดินทางโดยขี่ขบวนไปยังประติมากรรมพระพุทธบาทที่อยู่บนโขดเขา จิตรกรรมด้านหลังรอยพระพุทธบาทวาดเป็นรูปปราสาทยอดแหลมทำนองมณฑปครอบเหนือรอยพระพุทธบาทซึ่งผู้เขียนเห็นว่ารอยพระพุทธบาทแห่งนี้ คือ สัจจพันธคีรีหรือรอยพระพุทธบาท เมืองสระบุรีนั่นเอง

รอยพระพุทธบาทถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ เป็นความเชื่อที่ถือกำเนิดในอินเดียและแพร่หลายมายังดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนา ในดินแดนไทยพบคติการบูชารอยพระพุทธบาทตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยสุโขทัยมีความนิยมบูชารอยพระพุทธบาทอย่างมากเพราะมีการสร้างพระพุทธรูปปางเสด็จมาจากร่องเท้ามาจากร่องเท้า ใน *คัมภีร์มหาวงศ์* ซึ่งเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16 กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลว่าพระพุทธองค์เสด็จมายังลังกาตามคำเชิญของพญานาคผู้อาศัยอยู่ในแม่น้ำกัลยาณี ทรงประทับรอยพระบาทไว้บนยอดเขาสมณภูฏเพื่อประทานให้กับเทพเจ้าประจำท้องถิ่นและวิญญานธรรมชาติ ณ เกาะลังกา ความเชื่อดังกล่าวทำให้สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทโปรดให้จำลองพระพุทธบาทจากเขาสมณภูฏ ลังกามาประดิษฐานไว้ในอาณาจักรสุโขทัยบนภูเขาถึง 4 แห่ง

สมัยอยุธยา รัชกาลพระเจ้าทรงธรรม มีคณะสงฆ์เดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่ เขาสุมนัญญู ลังกาและได้รับคำแนะนำจากพระสงฆ์ลังกาว่าในอาณาจักรอยุธยาที่มีรอยพระพุทธรูปเช่นกัน พระเจ้าทรงธรรมทรงโปรดให้ค้นหาและพบที่เขาสุวรรณบรรพต เมืองสระบุรี จากนั้นทรงสถาปนารอยพระพุทธรูปแห่งนี้ให้เป็นมหาเจดีย์สถาน ความนิยมในการบูชารอยพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาแพร่หลายอย่างมาก สังเกตได้จากการเสด็จนมัสการรอยพระพุทธรูปที่เมืองสระบุรีของกษัตริย์อยุธยาแทบทุกพระองค์นับแต่นั้นเป็นต้นมา

สมัยรัตนโกสินทร์เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระอนุชาทรงขึ้นไปเป็นแม่กองยกพระมณฑปพระพุทธรูป พ.ศ. 2325 ครั้งนั้นทรงมีพระราชศรัทธารับแบกตัวล่ายของเครื่องบนตัวหนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทตั้งแต่ท่าเรือเจ้าสนุกขึ้นไปจนถึงพระพุทธรูป ทรงสร้างมณฑปเล็กสี่เสาครอบรอยพระพุทธรูปนั้นไว้ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2526, หน้า 94)

ความนิยมของผู้คนในการเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูป เมืองสระบุรีมีปรากฏใน *นิราศพระบาท* ของ สุนทรภู่ ที่บรรยายการเดินทางขณะโดยเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธรูป สระบุรี เดือนสาม พ.ศ. 2350 ซึ่งเป็นเทศกาลฉลองพระพุทธรูป การเดินทางจากกรุงเทพฯ ต้องใช้เรือเป็นพาหนะและต่อด้วยการเดินทางทางบก เริ่มจากลงเรือจากพระนครผ่านโรงสุรบางยี่ขัน ผ่านบ้านปูน บางพลู บางพลัด สามเสน บางซื่อ บางซ่อน เข้าปากเกร็ด บางพูด นนทบุรี แล้วล่องเรือไปขึ้นฝั่งที่บ้านขวาง พระนครศรีอยุธยา จากนั้นจึงนั่งช้างและเดินเท้าต่อไปยังวัดพระพุทธรูป ดังปรากฏภาพ ขบวนช้างของผู้ที่ต้องการเดินทางไปนมัสการพระพุทธรูป สระบุรีในจิตรกรรมฝาผนังวิหารเล็กหลังที่ 3 ด้านตรงข้ามประตูมโหฬารพระพุทธรูป

ในบันทึกการเดินทางของ อ็องรี มูโอต์ ซึ่งเป็นนักธรรมชาติวิทยาและนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อขอพระบรมราชานุญาตสำรวจกัมพูชาและลาว ระหว่าง พ.ศ. 2401-2404 มูโอต์เดินทางไปยังเมืองสระบุรีและมีโอกาสไปพระพุทธรูป ปรากฏในหนังสือ *ราชอาณาจักรสยาม กัมพูชา ลาว และอินโดจีน ตอนกลางส่วนอื่น ๆ* มูโอต์ขณะพักอยู่ที่บ้านอรัญญิก (ปัจจุบันคือ อำเภอท่าเรือ พระนครศรีอยุธยา) บันทึกไว้ว่ามีนายบ้านนำขบวนช้างมารับตั้งแต่เจ็ดโมงเช้าและเดินทางไปถึงพระพุทธรูปเวลาหนึ่งทุ่มของวันเดียวกัน เขาบันทึกไว้ดีกว่าสถานที่แห่งนี้เป็นแหล่งจาริกแสวงบุญที่สำคัญของชาวสยาม ทุกปีมีคนหลังไหลมาราบไหวสักการะรอยพระพุทธรูปจำนวนมาก จากยอดเขาเรื่อยลงมาถึงหุบเขาเบื้องล่างตามรอยแยกของหินในถ้ำ เขาได้พบรอยเหยียบย่ำของสารพัดสัตว์ทั่วทุกหนทุกแห่ง รอยเท้าช้างและเสือดูจะเห็นเด่นชัดที่สุด (อ็องรี มูโอต์, 2558, หน้า 89-91) สภาพป่าเขาและสัตว์ต่าง ๆ ที่มูโอต์กล่าวถึงมีความใกล้เคียงกับภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังในวิหารแห่งนี้ด้วย โปรดสังเกตรูปวิธีการแสดงความรกชัฏของป่าเขาในจิตรกรรมฝาผนังของไทยอย่างหนึ่งคือ มักวาดภาพกะเหรี่ยงซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผูกพันอยู่กับป่าและมีบทบาทอย่างมากกับสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏภาพกะเหรี่ยงที่ถูกเสือกัดที่มุมผนังตรงข้ามพระพุทธรูป (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 มีภาพกะเหรี่ยงที่มุ่มผนังด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือตรงข้ามรอยพระพุทธรูปบาท
ที่มา: เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว

3. สัญลักษณ์มงคลในศิลปะจีน

ภาพสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ปรากฏอยู่ในภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีนรวมทั้งเป็นลวดลายตกแต่งผนังและเพดานในวิหารหลังที่ 1, 2 และ 4 เป็นสัญลักษณ์มงคลในศิลปะจีนซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อยมาจนถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น วัดราชโอรสาราม วัดกนิษฐาราม วัดนาครปรุก วัดบุปผาราม ฯลฯ ภาพสัญลักษณ์มงคลจีนในวิหารสี่วัดอินทาราม แบ่งกลุ่มได้เป็นดอกไม้ ผลไม้ สัตว์ และสิ่งของ ภาพสัญลักษณ์มงคลเหล่านี้มักมีที่มาจากชื่อเรียกในภาษาจีนที่พ้องเสียงกับความหมายที่ดีงาม รายละเอียดดังนี้

3.1 ดอกไม้

1) ดอกโบตั๋น (牡丹) เป็นดอกไม้ประจำชาติจีน ใช้ในงานมงคล เช่น วันขึ้นปีใหม่ เป็นสัญลักษณ์แทน ลก หมายถึง ความเจริญ วาสนา (อรศิริ ปาณินท์, 2530, หน้า 83) โบตั๋นมีหลายสีแต่สีแดงเป็นสิ่งที่ชื่นชอบและมีค่ามากที่สุด เป็นสัญลักษณ์ของหญิงสาวที่มีปัญญาและความงามเป็นเลิศ วัฒนธรรมจีนมีความเชื่อเรื่องดอกไม้สี่ฤดู ฤดูใบไม้ผลิ คือ ไอรินหรือแมกโนเลีย ฤดูร้อนเป็น ดอกโบตั๋นแล ดอกบัว ฤดูใบไม้ร่วง คือ ดอกเบญจมาศ และฤดูหนาว คือ พลัม (ต้นเหมย) และต้นไผ่ (Eberhard, 1986 p. 129) บางภาพวาดดอกโบตั๋นพร้อมกับแอปเปิลป่า หมายถึง การอวยพรให้ครอบครัวมีความมั่งมีและชื่อเสียง ภาพดอกโบตั๋นคู่กับผลท้อ หมายถึง การมีชีวิตยืนยาว ความมั่งคั่ง เกียรติยศชื่อเสียง (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545, หน้า 87)

2) ดอกเบญจมาศ (菊花) มีลักษณะพ้องเสียงและใกล้เคียงกับคำว่า จี (吉) แปลว่า ดีงาม ดีเลิศ มงคล การที่เบญจมาศออกดอกในช่วงเดือนกันยายนซึ่งเป็นเดือนเก้า ทำให้เลขเก้า (9 ในภาษาจีนซึ่งออกเสียงว่า จิว (九) พ้องเสียงกับคำว่า 久 (จิ่ว) ที่แปลว่า ยาวนาน บ่งบอกถึงการมีอายุยืนยาวและเป็นมงคลนาม

3) ดอกบัว (莲花) ตั้งแต่สมัยโบราณ ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวเอเชีย เป็นหนึ่งในแปดอักษรมงคลในพุทธศาสนา มหายาน ดอกบัวแสดงถึงความบริสุทธิ์ของร่างกาย คำพูด และจิตใจ ราวกับว่าการลอยอยู่เหนือน้ำหรือโคลนเป็นการหลุดพ้นจากความผูกพันและความ

ปรารถนา ดังนั้น เทพเจ้าหลายองค์ในศาสนาที่นับถือกันในเอเชียจึงมักประทับบนดอกบัว พระพุทธเจ้าเมื่อตอนประสูติทรงเดินโดยมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาทเช่นกัน ชาวจีนที่นับถือพระพุทธศาสนาถือว่าดอกบัวเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัญลักษณ์ความบริสุทธิ์และเป็นแหล่งกำเนิดแห่งพลังในทางสร้างสรรค์ ในทางโลกชาวจีนถือว่าดอกบัวเป็นสุภาพบุรุษแห่งดอกไม้ทั้งปวง

4) ดอกกล้วยไม้ (兰花) เป็นสัญลักษณ์ของความรักและความงาม หมายถึง กลิ่นหอมและความประณีต ขงจื้อเองได้ตั้งข้อสังเกตถึงลักษณะอันวิจิตรงดงามของดอกกล้วยไม้ ดังนั้นดอกกล้วยไม้จึงเป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์แบบหรือผู้ที่เหนือกว่าคนทั่วไป (Williams, 2006, p. 288) นอกจากนี้ภาพกล้วยไม้รวมกันเป็นช่อยังหมายถึง ความรักใคร่กลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียว เป็นภาพมงคลที่นิยมใช้ในพิธีแต่งงานมากเป็นพิเศษ (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2553, หน้า 297)

3.2 ผลไม้

1) ส้มโอมือ (佛手柑) (ฝอโสวกาน) หรือ Buddha's Hand เป็นผลไม้ชนิดหนึ่งคล้ายมะนาว มีกลิ่นหอม มักใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้ในศาลเจ้าหรือในบ้านในเทศกาลปีใหม่และอื่น ๆ จากรูปร่างของส้มโอที่ปลายแยกเป็นแฉกจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า (Williams, 2006, p. 82) ความหมายและสัญลักษณ์ของส้มโอมือจึงหมายถึงมือที่มีความสุขและหมายถึงความโชคดีอีกด้วย

2) ทับทิม (石榴) ไม่ใช่ผลไม้พื้นเมืองของจีน แต่นำเข้าจากกรุงคาบูลในสมัยราชวงศ์ฮั่น 126 ปี ก่อนคริสตกาล เป็นไม้พุ่มที่มีดอกสีส้มสวยงาม เนื่องจากทับทิมมีผลจำนวนมาก ดังนั้น จึงเป็นสัญลักษณ์ของการอวยพรให้มีลูกหลานจำนวนมากโดยลูกหลานเหล่านั้นเป็นผู้มีคุณธรรม ความกตัญญู เกียรติยศ และความรุ่งโรจน์ (Williams, 2006, p. 316)

3) ฟักทอง (南瓜) ชาวจีนถือว่าฟักทองเป็นผลไม้ชั้นสูง มีความหมายว่าให้มีเงินมีทองใช้ หากฟักทองประกอบ ด้วยผลหลาย ๆ ลูกและมีเถาวัลย์เกี่ยวกันลูกใหญ่บ้างเล็กบ้างเชื่อมต่อกัน หมายถึง การอวยพรให้มีลูกหลานสืบเนื่องไม่ขาดสาย (สมฤดี กฤตเมธากุล, 2555, หน้า 160)

3.3 สัตว์

1) ค้างคาว (蝙蝠) มีชื่อเรียกมากมาย เช่น เทียนชู หรือ เพียนฝู แปลว่า หนูสวรรค์ หรือ เซียนชู แปลว่า หนูเทวดา เพ้อฝู แปลว่า หนูบิน คำว่า ฝู ฟ้องเสียงกับคำที่มีความหมายว่า ความสุข (สมฤดี กฤตเมธากุล, 2555, หน้า 114) ค้างคาวสีแดงท่ามกลางหมู่เมฆ เป็นสัญลักษณ์มงคลของการให้พรคืนกลับไปในการทำงานให้ได้พบกับความสุขอันยิ่งใหญ่ราวกับอยู่บนสวรรค์ ค้างคาวสีแดงกลับหัวลง หมายถึง การมาเยือนของความสุข ค้างคาวสีแดง 5 ตัว เป็นสัญลักษณ์แห่งพร 5 ประการ คือ ความมั่งคั่ง สุขภาพสมบูรณ์ ความรัก คุณธรรม และความตายแบบธรรมชาติ (Kuwayama, 1992, p. 94) ดังนั้น ช่างจีนจึงนิยมแทรกภาพค้างคาวลงในภาพมงคลต่าง ๆ

2) ผีเสื้อ (蝴蝶) เป็นสัญลักษณ์ของความสุข สนุกสนาน ความสวยงามแบบฉูดฉาด นอกจากนี้ ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งฤดูร้อนและเป็นเครื่องหมายแห่งการเสกสมรส (อุษาวดี รัตมีวงศ์, 2527, หน้า 42) บ้างเปรียบเทียบว่าวงจรชีวิตของผีเสื้อเหมือนกับวงจรชีวิตของคนเรา โดยเฉพาะบุคคลที่มีชื่อเสียงคล้ายผีเสื้อที่เฉิดฉายสวยงามเพียงระยะสั้น ๆ หรือเปรียบเทียบผีเสื้อกับความสวยงามของหญิงงามที่เปล่ง

ประกายเจิดจ้าเพียงช่วงหนึ่งของชีวิตก่อนที่จะร่วงโรยไปตามกาลเวลา นอกจากผีเสื้อจะหมายถึงหญิงงามหรือคู่รักแล้ว ยังถูกใช้ในความหมายของวัยชรา โดยเฉพาะเมื่อปรากฏร่วมกับสัญลักษณ์มงคลอื่น ๆ จะมีความหมายในเชิงอวยพรญาติผู้ใหญ่ให้มีอายุยืนนานและเป็นเสาหลักให้ลูกหลานต่อไป (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2553, หน้า 208) หากเป็นรูปผีเสื้อหลากสีสันที่กำลังบิน (彩蝶双飞) มักใช้เป็นเครื่องประดับในการแต่งงาน ทำนองอวยพรให้คู่บ่าวสาวแก่เฒ่าไปด้วยกัน ส่วนการออกเสียงคำว่า “ผีเสื้อ” = (胡 蝴) มีเสียงใกล้เคียงกับ 福 (福) แปลว่า ความสุข (ฮก) ดังนั้น ผีเสื้อจึงถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความโชคดีอีกด้วย

3) แมลงปอ (蜻蜓) ชาวจีนถือว่าแมลงปอเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเอกเทศและความเป็นอิสระ (สมฤดี กฤตเมธากุล, 2555, หน้า 116) อีกทั้งเป็นสัญลักษณ์ของฤดูร้อนอีกด้วย แต่เนื่องจากวงจรชีวิตของแมลงปอมีระยะสั้นจึงเป็นสัญลักษณ์ของความไม่แน่นอนและความอ่อนแอ (Williams, 2006, p. 160) แต่ในขณะเดียวกันก็หมายถึง การเริ่มต้นใหม่และความหวังได้เช่นกัน

4) นกกระสา (苍鹭) ในภาษาจีน นกกระสา พ้องเสียงกับคำว่า หลู หมายถึง หนทาง ในภาพวาดของจีนมักปรากฏรูปนกกระสา (หลู) คู่กับดอกบัว (ออกเสียง เหลียน) หมายถึง การอวยพรให้มีหนทางข้างหน้าอยู่เสมอ (Eberhard, 1986, p. 182) แต่ภาพนกกระสาที่วิหารเล็กหลังที่ 1 ที่วัดอินทาราม เป็นรูปกระสาคาบเหยียบอาจหมายถึง คำอวยพรให้มีหนทางที่สว่างไสวก็เป็นได้

5) กิเลน (麒麟) เป็นสัตว์มงคลตามตำนาน มีลักษณะของสัตว์ 5 ชนิด รวมกัน คือ หัวเป็นมังกร มีเขาค่ายยูนิคอร์น ลำตัวเป็นกวาง มีเกล็ดเหมือนปลา และมีหางเหมือนวัว เชื่อกันว่าเป็นสัตว์ที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา เป็นสัญลักษณ์ของครอบครัวใหญ่ที่เต็มไปด้วยเด็ก ๆ (Eberhard, 1986, p. 386) ตามความเชื่อของชาวจีน เมื่อกิเลนปรากฏตัวขึ้นที่ใด ที่นั้นจะข่าวดีหรือมีเรื่องมงคลเกิดขึ้น มีความเชื่อว่ามารดาของขงจื้อเมื่อตอนตั้งครรภ์ได้เดินตามรอยเท้าของกิเลนขึ้นไปสักการะเทพเจ้าบนภูเขา ดังนั้น การปรากฏตัวของกิเลนจึงหมายถึง การปรากฏตัวของผู้ปกครองที่ดีหรือการถือกำเนิดของผู้ปกครองที่มีคุณธรรม (Williams, 2006, p. 381)

3.4 สิ่งของ

1) จ้าว (戟) เป็นอาวุธจีนโบราณซึ่งมักใช้เป็นประดับตกแต่ง เป็นสัญลักษณ์ของโชคและความสุข หรือเป็นการอวยพรให้โชคดีในการสอบเลื่อนยศตำแหน่ง (Eberhard, 1986, p. 164)

2) แจกัน (花瓶) ในภาษาจีนพ้องเสียงกับคำที่มีความหมายว่า ความสงบและความเงียบ เป็น 1 ใน 8 สัญลักษณ์มงคลในพุทธศาสนาที่มาจากพระราชพิธีดั้งเดิมของกษัตริย์อินเดียโบราณโดยหมายถึง ปัญญาอันสมบูรณ์ (Eberhard, 1986, pp. 30, 57) ภาพวาดแจกันในวัฒนธรรมจีนจึงเป็นภาพอวยพรให้เกิดความสงบสันติและความสามัคคีชั่วนิรันดร์ (C.A.S. Williams, 2006, p.383)

3) กระทงสามขาหรือตั้ง (三足锅) เป็น 1 ใน 14 สัญลักษณ์มงคลในวัฒนธรรมจีนสืบทอดกลับไปได้ในสมัยราชวงศ์โจว (1,050-256 ปี ก่อนคริสตกาล) ที่เป็นกระทงสำริดโบราณ ตั้งถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและอาณาจักรและมีความหมายเพิ่มเติม เช่น เต็ม สูงส่ง และยิ่งใหญ่ ปัจจุบันตั้งเป็นสัญลักษณ์ของความโชคดี (Eberhard, 1986, pp. 298, 373)

4) เมฆ (云) เป็นสัญลักษณ์ที่นิยมใช้มากในธรรมเนียมจีน หมายถึง ความโชคดีและความสุข โดยเฉพาะเมฆหลากหลายสี ส่วนเมฆ 5 สี เป็นสัญลักษณ์ของความสุข 5 ประการ อีกทั้งเป็นเครื่องหมายของสันติสุขอีกด้วย (Eberhard, 1986, p. 84)

5) เทียน (蜡烛) ในวัฒนธรรมจีน เทียน ตะเกียง หรือโคมไฟให้ความหมายทำนองเดียวกันคือ แสงสว่าง ความอบอุ่น ความหวัง และความสุข ในทางกลับกัน เทียนหรือตะเกียงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของธรรมชาติที่น่าเศร้าของชีวิตมนุษย์ แสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนและความไม่ยั่งยืน ส่วนเทียนที่จุดไฟอาจหมายถึง การเผชิญหน้าและต่อสู้กับความมืดมิด เทียนจุดไฟเผาตัวเองเป็นการสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของการเสียสละและการอุทิศตนเพื่อภารกิจของตน (Li Siyuan & Chen Along, 2021)

6) ธูป (高香) ธูปหรือธูปหอมถูกใช้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อสักการบูชาเทพเจ้าและบรรพชน ในสมัยราชวงศ์ซันจินนำเข้าเครื่องหอมจากต่างแดนหลายชนิด เครื่องหอมกลายเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ต่อมาสมัยราชวงศ์ซ่งความนิยมในการใช้ธูปหอมมีสูงมากซึ่งแพร่หลายไปยังชนชั้นล่างด้วย มีการใช้เครื่องหอมบูชาเทพเจ้า บรรพบุรุษ รวมทั้งวัดในพุทธศาสนาอีกด้วย ชาวจีนเชื่อว่าควันที่เล็ดลอดออกมาจากเครื่องหอมทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างพระพุทธรูปเจ้าและผู้บูชา บางครั้ง การเผาเครื่องหอมเป็นการเรียกร่องให้เสียสละ เช่นเดียวกันกับเครื่องหอมที่เผาไหม้ตนเองในขณะที่ทำให้ผู้อื่นพอใจ เป็นการเสียสละตนเองเพื่อคนที่ตนรัก ความมั่งคั่ง และเหตุผลอื่น ๆ (Lu, 2021)

7) หนังสือ (書) คัมภีร์ หรือม้วนกระดาษ ในวัฒนธรรมของชาวจีน ผู้ที่ร่ำเรียนหนังสือผ่านการศึกษาก็ได้รับการเคารพอย่างสูง อักษรที่เป็นลายลักษณ์อักษรถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หนังสือ คัมภีร์ หรือม้วนกระดาษถูกใช้วาดภาพ เขียนกลอนโคลง สุภาษิตคำพังเพย รวมทั้งใช้บันทึกความรู้ต่าง ๆ ถือเป็นสิ่งของประดับประจำบ้านโดยอาจมีการแขวนในห้องรับแขก หนังสือ คัมภีร์หรือม้วนกระดาษจึงถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของนักปราชญ์ (Williams, 2006, p. 78)

8) ขนนกยูง นกยูง (孔雀) เป็นสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรีและความงาม เชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะช่วยขับไล่ความชั่วร้ายออกไปได้ การใช้ขนหางนกยูงเพื่อกำหนดตำแหน่งหรือระดับยศอย่างเป็นทางการเริ่มขึ้นโดยชาวแมนจู สมัยราชวงศ์หมิง ภาพแจกันที่มีขนนกยูงและปะการังประดับจึงหมายถึง ความเกียรติยศและความรุ่งโรจน์ (Williams, 2006, p. 288)

9) เหรียญมงคล (吉祥币) เหรียญหรือเงินตราเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง นิยมใช้ในฐานะเครื่องรางและเครื่องประดับ เชื่อว่าการร้อยเหรียญด้วยเชือกสีแดงใช้ห้อยคอให้กับเด็กที่เกิดใหม่ช่วยขับไล่ปีศาจร้ายได้ (Williams, 2006, p. 101) การวาดภาพเหรียญมงคลร้อยด้วยเชือกสีแดงร่วมกับสัญลักษณ์มงคลอื่น ๆ ในกลุ่มเครื่องตั้งบูชาจึงหมายถึง การขับไล่ปีศาจหรือสิ่งชั่วร้ายออกไปชีวิตโปรดสังเกตเหรียญที่ปรากฏในภาพวาดยังคงแลเห็นตัวอักษรจีนปรากฏอยู่ (ภาพที่ 13) ข้อมูลจากเพจกลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม กองโบราณคดี กรมศิลปากร วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ที่แปลโดย อาจารย์ ไร่ หยาง อธิบายว่า ตัวอักษรดังกล่าวอาจหมายถึงปีรัชกาลเต้ากวาง (ครองราชย์ พ.ศ. 2363-2393)

ภาพที่ 13 เหรียญมงคลที่มีตัวอักษรจีน ส่วนหนึ่งจากภาพเครื่องตั้งบูชาในพระวิหารหลังที่ 4
ที่มา: เนื้ออ่อน ขร้วทองเขียว

จากที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่า ภาพเล่าเรื่องและลวดลายที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังวิหารน้อยทั้ง 4 หลัง ของวัดอินทารามเขียนด้วยเทคนิคสีฝุ่นแบบไทยประเพณี เน้นติดทองคำเปลวที่ตัวลายบริเวณเพดาน ตัดกับสีพื้นแดงและเขียวแลดูระยิบระยับตา เนื้อหาของภาพเล่าเรื่องแสดงพุทธประวัติตอนปรินิพพาน คติความเชื่อเกี่ยวกับการเดินทางไปสักการะบูชารอยพระพุทธรบาท และสัญลักษณ์มงคลในศิลปะจีนที่ประดับไว้เพื่ออวยพรให้กับผู้ที่มาสักการะได้พบแต่สิ่งดีงาม คติความเชื่อเหล่านี้ สะท้อนถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของผู้คนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ยังผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยและชาวจีนที่เป็นผลมาจากการติดต่อค้าขายอย่างมากมายในสมัยนั้น อีกทั้งยังทำให้เห็นภาพความรุ่งเรืองของย่านตลาดพลูซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีโดยมีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ร่วมกัน ดังปรากฏข้อความใน *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทน์มฤค (เจิม)* ที่ชี้ให้เห็นว่า ย่านตลาดพลู รวมทั้งวัดอินทาราม บางยี่เรือ มีความสำคัญอย่างมากในรัชกาลของพระองค์เรื่อยมาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์

บรรณานุกรม

- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2526). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.
- ธวัชชัย ดุยสุจริต. (2545). สัญลักษณ์มงคลจีนสืบสานจิตวิญญาณบรรพชน. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์ บุ๊คส์.
- ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2438). พระปฐมสมโพธิกถา. พระนคร: วัชรินทร์.ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล. (2553). 108 สิ่งมงคลจีน. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2553). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- สมฤดี กฤตเมธากุล. (2555). วัตการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดนาคปรก เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2530). รูปสัญลักษณ์แทนความหมายต่าง ๆ ในวัดจีน. หน้าจั่ว, 7, หน้า 80-104.
- อ็องรี มูโอด (เขียน) กรรณิการ์ จรรย์แสง (แปล). (2558). บันทึกการเดินทางของอ็องรี มูโอด ในสยาม กัมพูชา ลาว และอินโดจีนตอนกลางส่วนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อุษาวดี รัตมิ่งศ์. (2527). ภาพจิตรกรรมเครื่องบูชาอย่างจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Eberhard, W. (1986). A Dictionary of Chinese Symbols: Hidden Symbols in Chinese Life and Thought. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kuwayama, G. (1992). New Perspectives on the Art of Ceramics in China. Los Angeles: Los Angeles County Museum.
- Li, Siyuan & Chen, Along. (2021). Candles symbolize happiness, nostalgia in literature. Retrieved from <http://www.csstoday.com/Item/5288.aspx>
- Lu, E. (2021). An Interesting History of Incense Burning in China. Retrieved from <https://www.nspirement.com/2020/02/24/an-interesting-history-of-incense-burning-in-china2.html>
- Williams, C.A.S. (2006). Chinese symbolism and art motifs : a comprehensive handbook on symbolism in Chinese art through the ages with over 400 illustrations. North larendon, Vt.: Tuttle.